

Ruimte, tijd,

wetenschap en recht

Jean-François
Mayence

Alle beleid wordt bepaald door ruimte en tijd. Dit is niet anders voor wetenschapsbeleid. Onze planeet en de kosmische ruimte rond de aarde zijn de plaats en het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek. De microzwaartekracht aan boord van het internationale ruimtestation maakt van het ISS een uniek laboratorium; het oceanografische schip Belgica is actief in territoriale wateren en op volle zee; onderzoek naar levende organismen op Antarctica levert octrooien en nieuwe farmaceutische toepassingen op, enz. Wetenschap kan alleen maar werken in een wereld die open en beschermd is.

De grote internationaal beheerde gebieden zijn ook een testcase voor complexe internationale betrekkingen en betrekkingen tussen landen, die soms worden verscherpt door de aanwezigheid van natuurlijke rijkdommen of door hun strategische ligging. Wetenschappen, milieu en handel leveren voortdurend strijd om hun respectievelijke visies te laten gelden. Naast het hier en nu is 'tijd' een bepalende factor voor de wetenschap: toekomstige generaties moeten immers voortbouwen op de keuzes die wij nu maken. Zij moeten het immers doen met de ruimte die wij hen laten om te leven en op hun beurt in welvaart te kunnen leven en ook zij moeten hierbij rekening houden met hun nakomelingen.

Tijdens een seminar dat in april 2013 door het Centre de Droit public van de Université Libre de Bruxelles werd georganiseerd, citeerde filosoof en antropoloog Bruno Latour deze uitspraak van Carl Schmitt: 'De aarde is de moeder van het recht'.¹ Hij vroeg zich onmiddellijk af, wat Schmitt hiermee nu precies bedoelde. In de ogen van een jurist is deze bewering – hoe belangrijk ze ook is – geen openbaring. De aarde is de biotoop van de menselijke soort, het element waaruit de mens is ontstaan. Op de verschillende continenten van onze planeet krijgen beschavingen vorm, komen ze tot bloei, gaan ze ten onder en verdwijnen ze weer. De verschillende wetenschappen die zich over het recht buigen (filosofie, geschiedenis, antropologie), kunnen alleen maar bevestigen dat er een oorspronkelijke band bestaat tussen de aarde en het recht. Het recht dat natuurlijke wetmatigheden die de wetenschap aan het licht brengt, omzet in normen die gelden voor individuen en groepen.

¹ Dit citaat is afkomstig uit het boek *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, dat Carl Schmitt in 1950 publiceerde. Hoewel de auteur binnen de instellingen in nazi-Duitsland een op zijn minst gezegd duistere rol speelde, is dit boek een referentie om het Europese staatsrecht te bestuderen. We hebben eerder al naar dit werk verwezen in een artikel met als titel 'The Nomos of Outer Space: Natural Law as a solution for managing natural space resources?', dat werd voorgesteld op de internationale conferentie *Global Space Exploration* die in mei 2012 in Washington D.C. plaatsvond. Het artikel werd door de AIAA gepubliceerd.

Van 1860 tot 1976 voerde de regering van de Verenigde Staten een homesteading-beleid. Door percelen grond te bezetten en te bewerken konden landbouwers-kolonisten ook eigenaar van de grond worden. Het zette velen ertoe aan om westwaarts te emigreren. (cc) USDAgov

Russische postzegel gedrukt naar aanleiding van het Internationale Geofysische Jaar (1957/1958).

Ruimte

Voor hun respectievelijke bezigheden hebben recht en wetenschap een referentieruimte nodig. Ruimte is essentieel voor alle menselijke activiteiten: fictieve lijnen bepalen welke regels we moeten volgen, waar ze vandaan komen en of ze gegrond zijn. Iets meer dan 10.000 jaar geleden leidde de sedentarisatie van volkeren uit het neolithicum tot de verdeling van de gebieden waar mensen woonden in zones voor de jacht en vervolgens in zones voor de landbouw. Het innemen van gronden verzekerde het voortbestaan van de groep. Het instinct voor grondbezit werd steeds meer aangewakkerd naarmate de mens leerde om natuurlijke rijkdommen te benutten. In de oudheid duiken de eerste administratieve gebieden of 'kadasters' op. Dit is ook het tijdperk van ontdekkingsstochten, veroveringen en van volkeren die min of meer op een vreedzame manier probeerden samen te leven. In die periode wordt ook een eerste aanzet gegeven tot een vorm van volkerenrecht. Met de komst van de feodaliteit is grond niet langer een rijkdom als dusdanig. Bloed en bodem zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden binnen het suzerain gezag. De echte rijkdom van de aarde zit hem in het vermogen om ze te bewerken en te verdedigen.

Boeren en soldaten zijn de onmisbare rekwisieten voor de ware tijdelijke macht, terwijl de christelijke kerk haar spirituele dominantie vestigt. Deze feodale gedachte duikt heel wat later opnieuw op in het veroveringsproces van Noord-Amerika. In homesteads krijgen de landbouwers-kolonisten de kans om zich een stuk grond te laten toewijzen dat ze mogen bewerken (vaak in erbarmelijke omstandigheden). In de tijd van de Nieuwe Wereld en van de grote internationale ontdekkingsreizen maakt het Europese staatsrecht (*jus publicum europaeum*) een evolutie door en duiken voor het eerst begrippen zoals 'staat' en 'soevereiniteit' op.

De aarde is niet langer het voorwerp van een recht, maar vormt de basis voor een macht en die macht kan zich uitstrekken over zeeën en alles wat daarachter ligt. Het in bezit nemen van nieuwe gebieden is technisch mogelijk. Het moet alleen nog wettig worden gemaakt via het idee van de rechtvaardige oorlog in naam van de evangelisatie. Het ancien regime maakt vervolgens plaats voor de industriële revolutie.

De wereld wordt beheerd door staten en statenbonden. De internationale handel boomt: het is niet langer de bedoeling om alleen maar in de eigen behoeften te voorzien, maar om te produceren voor anderen, om te verkopen, te exporteren en te domineren via de handel. Oorlog maakt plaats voor concurrentie. De notie 'ruimte als hulpbron' wordt uitgevonden. Internationaal draait alles om de toegang tot grondstoffen. Toch is het een ander fenomeen dat de 20ste eeuw doet onttaarden in chaos: de staatsideologie. Na de Tweede Wereldoorlog valt de wereld uiteen in een oostelijk en een westelijk blok. Die tweedeling maakt echter geen eind aan het onderscheid tussen industrie- en ontwikkelingslanden.

Territoriale soevereiniteit en grondbezit worden nu bepaald door de exclusieve toegang tot strategische natuurlijke rijkdommen (olie, gas, mineralen) en door het monopolie om die rijkdommen te ontginnen. Het Internationale Geofysische Jaar (1957/1958) effent het pad voor de vreedzame internationalisering van bepaalde zones zoals Antarctica en de buitenatmosferische ruimte en kent ze een exclusieve wetenschappelijke bestemming toe. De niet-aflatende evolutie van lucht- en ruimtevaarttechnieken heeft het begrip soevereiniteit intussen echter al een nieuwe inhoud gegeven: in een paar uur reis je van de ene uithoek van de aarde naar de andere en met een eenvoudige druk op een knop kan een land worden gebombardeerd dat duizenden kilometers verderop ligt.

Die nieuwe internationale orde leidt tot een grondige hervorming van het oorlogsrecht (dat eufemistisch wordt omgedoopt tot het 'recht van de gewapende conflicten') en tot nieuwe juridische begrippen en instellingen zoals functionele jurisdictie, extraterritorialiteit, gouvernementele en niet-gouvernementele internationale organisaties en recentelijk organisatie voor regionale integratie.

Wetenschap en techniek hebben onze band met de ruimte en onze ideeën over recht ingrijpend veranderd. Door de verovering van de zee en de ruimte hebben ze nieuwe gebieden op deze of op andere planeten toegankelijk gemaakt. Onze relatie met de aarde is echter ongewijzigd gebleven. Onze neiging om elkaar op te zoeken en ons als een groep te organiseren met regels die binnen een welbepaalde ruimte van toepassing zijn, is eenvoudigweg een gevolg van onze drang tot overleven die ons voortstuwt. Wetenschap heeft ruimte nodig en alleen het recht laat toe om wetenschap die ruimte te geven, los van alle belangenconflicten en commerciële overwegingen. Wetenschap steunen is de ruimte beschermen die voor wetenschap is bestemd.

Tijd

Recht en wetenschap zijn tijdgebonden. Noties zoals gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid², gemeenschappelijke zorg voor de mensheid³ of voordeel voor de mensheid⁴, impliceren een menselijke dimensie in termen van verplichtingen ten opzichte van toekomstige generaties. Bio-ethische overwegingen wijzen ons op onze plicht om te anticiperen en om omzichtig te werk te gaan om problemen te voorkomen. Democratische keuze betekent soms dat bepaalde deuren worden gesloten nog voor ze opengaan.

Wetenschap en recht

Wetenschap en recht waren veel vaker medestanders dan tegenstanders. In de afgelopen eeuw kon dankzij het recht het wetenschappelijke en technologische onderzoek worden beschermd door de waarde van de onderzoeksresultaten te benadrukken. De noties intellectuele eigendom en industriële eigendom werden net uitgevonden om deze juridische abstractie van het bezitten van een idee mogelijk te maken. Dit heeft geleid tot publieke en private investeringen in nieuw onderzoek en nieuwe ontwikkelingen die we nu bijna elke dag gebruiken. Vandaag wordt het

intellectuele eigendomsrecht echter in vraag gesteld. Kan men zich zomaar elke kennis toe-eigenen? En wat met de natuur waarop die kennis betrekking heeft? Hoe zit het met het menselijke genoom? En wat met het recht om bepaalde plantensoorten te kweken? Zal een chirurg in de toekomst royalty's moeten betalen voor hij een patiënt mag opereren?

Wetenschap is meer dan een optelsom van kennis. Wetenschap gaat ook over de manier waarop we die kennis vergaren of om 'metakennis' om een trendy voorvoegsel te gebruiken. De paradox van de vooruitgang is dat juridische abstractie vandaag heel wat mogelijkheden biedt om een individu het exclusieve recht toe te kennen om een item te benutten dat vroeger door iedereen kon worden benut.

Wetenschap is uitgegroeid tot een echte economische waarde. Jammer genoeg is het een negatieve waarde omdat niet iedereen er per se van kan genieten. Recht is dan weer geen wetenschap: het ontsnapt aan de predestinatie van de natuur. Recht ontstaat uit onze keuze voor een rechtvaardigere wereld die ons niet alleen de garantie op overleven biedt, maar ook het uitzicht op welvaart. Een samenleving waarin de mens niet langer gebonden is aan land en tijd, maar waarin die zich vrij kan verplaatsen en zich kan ontplooiën zoals hij het wil. |

De auteur

Jean-François Mayence is verantwoordelijk voor de Juridische Cel 'Internationale Relaties' van het Federaal Wetenschapsbeleid.

² Common Heritage of Mankind, *statuut van toepassing op rijkdommen van de zee- en oceaانبodem ('zone') in het kader van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het Recht van de Zee, ondertekend in Montego Bay (1982), en over natuurlijke rijkdommen van hemellichamen in het kader van de Overeenkomst met betrekking tot de maan (1979).*

³ Common Concern of Mankind, *statuut van toepassing op de bescherming van de atmosfeer in het kader van Resolutie 43/53 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 6 december 1988.*

⁴ Benefit of Mankind, *vastgelegd in het hiervoor vermelde Verdrag van Montego Bay.*